

קול צופיך

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הֶרֶב מֵרַדְכִי אֱלִיהוֹ זְצוּק"ל

בלק - תשס"א - מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי זְצוּק"ל

השיעור לעילוי נשמת :

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוֹ זְצוּק"ל

פרשת השבוע : בלק

השיעור נמסר ע"י הרב מרדכי אליהו זצוק"ל, בשנת תשס"א.

סעודה רביעית ודיני י"ז בתמוז

הלכות י"ז בתמוז הם אם לא יבוא המשיח

כל ההלכות שנאמר היום הקשורות לצום י"ז בתמוז, הם להלכה רק אם המשיח לא יבוא עד יום ראשון שאז יחול צום י"ז בתמוז, ונצטרך להשאירו כיום צום ככל שנה. אולם אם המשיח יבוא, בעז"ה, עד יום ראשון, כל ההלכות לא יהיו למעשה אלא להלכה ולא למעשה ושכרנו ככל לימוד תורה. וכשיבא המשיח נלמד ממנו דיני י"ז בתמוז כיצד לנהוג. שהרי כתוב שימי הצום עתידים ליהפך לששון ולשמחה ולימים טובים.

אכילת בשר בסעודת מלוה מלכא בליל י"ז בתמוז

יש מחלוקת בין הפוסקים מה מותר לאדם לאכול בסעודה בליל הצום בלילה שלפניו, והמדובר הוא בכל הצומות חוץ מתשעה באב. יש האומר שלא יאכל בשר בסעודה שבליל הצום וגם לא ישתה יין שיש בהם שמחה. וכדברי שו"ת רש"ל סי' צ"ב וכן ביש"ש חולין סוף פ"ה "שעיקר התענית מעלייתא היינו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, לא בכניסת התענית ולא במוצאי התענית". והביא דבריו כה"ח סי' תקנ"ח ס"ק ט"ז, וסי' תקס"ד ס"ק י"ב. ובסי' תקמ"ט ס"ק י"א כתב, שלא יאכל בלילה שקודם התענית יותר מההרגל שלו וכו'. והוסיף בעל הכה"ח שם: "ונראה דבאדם כחוש יש להקל לאכול יותר כדי שלא יזיק לו התענית". ואפשר להוסיף, אם אינו יכול לצום או אם לא יאכל בלילה שלפני התענית מאכלי בשר יחלש בצום, גם כן מותר. וכן אם הוא חלש או זקן, לכל הדעות יכול לאכול בשר ולשתות יין ויחזק בהם את לבו כפי צרכו. השנה שי"ז בתמוז יחול ביום ראשון הקרוב, והסעודה שלפני הצום בלילה היא סעודת מלוה מלכא, והרי סעודה זאת חשובה מצד עצמה, ועוד נראה מיד שיש עניין לאכול בה בשר, השאלה תהיה כאשר סעודה זאת חלה בליל צום לאותם הפוסקים שלא אוכלים בה בשר ולא שותים בה יין, האם בסעודת מלוה מלכא זה יהיה מותר? ואכן הרב חיד"א אומר שבבין המצרים יש הנהגים שלא לברך ברכת שהחיינו, ולעניין זה בין המצרים מתחיל כבר בליל הצום, כלומר שהשנה כבר במוצאי שבת לא מברכים שהחיינו. ואם כן יוצא שגם לגבי אכילת בשר של ליל הצום יש לאסור אף על פי שהוא בסעודת מלוה מלכא. אבל אין לטעות בדבר התחלת הצום שהוא רק מעלות השחר ולא מהלילה.

ועין לשו"ע סי' תקס"ה סעי' ג' שלדעת השו"ע בת"צ אומרים החל מערבית 'ענני', למרות שאוכל אחרי ערבית. ועיין שם בדברי הגאון. למעשה יכול לאכול עד עמוד השחר לפי התנאים המוזכרים בסי' תקס"ד, אבל "שם התענית מתחיל מבערב". ועיין להגאון שם בסי' תקס"ד ובסי' תקס"ה.

סידור השולחן בערב שבת ובמוצאי שבת

הגמ' אומרת שבת קייט ע"ב "אמר רבי אלעזר, לעולם יסדר אדם שלחנו בערב שבת, אף על פי שאינו צריך אלא לכזית". וביאור שצריך לסדר שולחנו הוא שצריך לפרוס מפה יפה ולהניח סכ"ס יפה וצלחות יפות. ובמקרה שהוא שבע ולא יכול לאכול רק כזית וממילא לא יסב לסעודה ממש, לא יאמר אין טעם בסידור השולחן, שהרי כזית אפשר לאכול בעמידה ובשולחן ללא מפה. אלא זה דין בסעודת שבת וצריך לכבד את הסעודה הזאת ולסדר את שלחנו כדבעי אפילו אם זה רק לאכילת כזית. ומוסיפה הגמרא ואומרת: "ואמר רבי חנינא, לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת, אף על פי שאינו צריך אלא לכזית. חמין במוצאי שבת - מלוגמא רפואה. פת חמה במוצאי שבת - מלוגמא". הגמ' מסמיכה את הדין של סידור השולחן בערב שבת לדין של סידור השולחן במוצאי שבת ולא בכדי, ונבאר זאת בסמוך. ואומר על זה הטי"ז, שהעניין של סידור השולחן במוצאי שבת הוא שלא יאכל בדרך עראי ובעמידה, אלא יסב על

שולחנו בישיבה ויסעד סעודה גמורה ובקביעות. וז"ל הטי"ז על שו"ע סי' ש"ב ס"ק א': "פירוש יסדר שולחנו בפריסת מפה על השולחן ושאר מינים הנהגים אצלו לעריכת השולחן, וע"ז אמר אפי' מי שלא רגיל כי אם בזית הן מצד עניותו, הן מצד שביעתו, מ"מ באותו כזית יעשה לו הכנה ויפרוס מפה משום כבוד שבת". וכן משמע בסי' רס"ב שכתב השו"ע ויסדר שולחנו ויציע המיטות וכו'.

סעודת מלוה מלכא של רבי אבהו

עוד מביאה הגמ' שם בעניין חשיבותה של סעודת מלוה מלכא, "רבי אבהו הוה עבדין ליה באפוקי שבתא עיגלא תילתא, הוה אכיל מיניה כולייתא". כלומר, שרבי אבהו שהיה עשיר גדול, ביקש ממשרתיו שבכל מוצאי שבת ישלחו לשחוט עגל מפותם שלישי לבטן שהוא משובח ביותר, והיה אוכל ממנו רק את כליותיו. "כי גדל אבימי בריה, אמר ליה למה לך לאפסודי כולי האי? נשבוק כולייתא ממעלי שבתא. שבקוהו, ואתא אריא אכליה". כלומר שבנו אבימי שראה מקטנותו שכך נהג אביו מדי שבת, כשגדל ועמד על דעתו, שאל את אביו, לשם מה הוא שוחט את כל הבהמה בשביל כוליה אחת בלבד, והרי יש בזה הפסד, כדאי יותר שמהבהמה ששוחט לכבוד שבת קודש ישמור את כליותיו למוצאי שבת. אביו שמע לבנו, ופעם בערב שבת ביקש שמוצאי שבת לא ישחטו עגל מיוחד אלא ישמרו את כליות הבהמה מהבהמה ששוחטים לכבוד שבת בע"ש, וכך עשו. והגמרא מספרת שבא אריה ואכל את העגל שהשאירו למוצאי שבת. מזה לימד את בנו שלא מחפשים להקל ולעשות 'קונצים' בדברים שהם לצורך סעודת מלוה מלכא. ומוזה למד המהרש"א שם שצריך ומצווה לאכול במוצאי שבת אוכל חדש או מחודש שלא אכל בשבת. ברור שזה רק לכדי שתע"ב ולא לחיובא.

עניין אכילת כליות במוצ"ש

שואל בעל 'הבן איש חי' בספרו 'בן יהוידע' על הגמרא ה"ל, מה מצא רבי אבהו לאכול דוקא כליה מכל חלקי הבהמה במוצאי שבת, ולמה בא דוקא אריה ואכל את הבהמה? ומבאר הרב, ע"ה, על פי הגמ' האומרת ברכות דף סא ע"א "תנו רבנן שתי כליות יש בו באדם, אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה. ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו, דכתיב קהלת י' "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו". מכאן שהשמאל יועץ מאז ומתמיד לרעה. והנה מצאנו שדוד המלך אומר תהלים כו ב' "בחנני ה' ונסני צרפה כליותי ולבני", והביאור הוא שהוא מבקש ומתפלל ששני הכליות יהיו משועבדים רק לטובה ושלא תהיה כליה לעצה רעה כלל, וזהו שאומר 'צרפה' מלשון צורפות וחיבור של שני הכליות לעצה אחת. על פי זה אומר הרב, ע"ה, שזו היתה כוונתו של רבי אבהו שהיה משאיר דוקא את הכליה לאכול אותה במוצאי שבת, שאז היא סעודתו של דוד המלך, וזה סימן טוב לאכול כליות שיש בהם עצה טובה כתפלתו של דוד המלך. ובדרך זו גם מבאר הרב מדוע דוקא אריה אכל את העגל מפני שדוד המלך הוא מזרע יהודה, ואכלו אריה שיהודה נמשל לאריה 'גור אריה יהודה' בראשית מ"ט ט'.

סעודת מלוה מלכא היא ליווי למלך ביציאתו

רש"י הסביר את מעלת סעודה רביעית, כלשונו במס' שבת שם: "במוצ"ש נמי כבוד שבת ללוות ביציאתו דרך כבוד כאדם המלווה את המלך בצאתו מן העיר".

ומזה למד המש"ב שם ס"ק ב' "ומטעם זה נראה שטוב להקדימה את סעודה רביעית כדי שתהיה סמוכה ליציאת השבת". ובכל אופן לא יאחר אותה עד חצות הלילה, ע"ש.

וכתב החיד"א ומביאו כה"ח שם ס"ק יד': "שלתחילה עד ארבע שעות מהלילה. ואם אחר, עד חצות הלילה, ואפשר שאם עבר חצות לילה, אעפ"כ יקיים מצוות סעודה רביעית עד ע"ה כסברת חס"ל שם ס"ק א' ועיין בא"ח ויצא ש"ש אות כ"ז.

יש מחלוקת באחרונים מה יאכל אדם בסעודת מלוה מלכא. לדעת ה'מגן אברהם' או"ח שם ס"ק א': "בגמרא משמע דנכון לבשל בשר במוצאי שבת או דבר אחר ועיין סוף סי' רצ"א, ובזמנינו שמאחרין כ"כ סעודה שלישית שאין יכולין לאכול במוצ"ש, יכולין לקיימה בפירות".

קול צופיך

מנחם הראשון לציון הרה"ג המקובל הא-לקי
הרב מרדכי אליהו זצוק"ל

בלק - תשס"א - מאת מנחם הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו זצוק"ל

שני הלחמים ולוקח לאכול רק אחד ואם אין לו לחם משנה, יכול להניח גם שני לחמים פרוסים או שתי פרוסות, העיקר שיהיה כפול. וכן כתוב שטוב לקחת דבר חדש שלא אכלו במשך השבת, וזה בין פרי שלא אכלו או מיני מרקחת וכד' מפני שמעלתה חשובה מאוד. ועוד אומר 'ויאמר האדם דא היא סעודתא דדוד מלכא משיחא קדישא'. ואומרים פיוטים השייכים לדוד המלך בתוך הסעודה כדי שתהיה שמחה בסעודה. וכן יכוון להמשיך קדושת סעודות השבת לסעודות החול ועיין בכה"ח ס"ק ה' ובבא"ח שם אות כ"ו סדר אמירת 'לשם יחודי' וכו' ואמירת 'פתח אליהו' וכו'.

הזכרת אליהו הנביא בסעודה

ועוד אומר הרב שמוכרים את אליהו הנביא זכור לטוב בתוך הסעודה. והטעם שאומרים לו לאלהיו הנביא אם לא יכל לבוא כל השבת, קוראים לו לבוא במוצאי שבת. ובענין זה של הזכרת אליהו הנביא אמר הרב דבר יפה ביותר. אליהו בגימטריה 52 כמניין ב"ן. ודו"ד בגימטריה 14 - אותיות י"ד. אותיות ב"ן ו-י"ד הם יחד מלת נד"ב. ומתקיים בו הפסוק משלי י"ט ו' "רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן". כלומר שמיחלים שיבוא אליהו הנביא, ושיבוא המשיח לגאול אותנו. מספיק לנו ייסורים, די לנו ללעג שלועגים לנו אומות העולם, יש לנו מילת קסם אחת שקוראים לו 'הבלגה', והיא מזיקה לנו מאוד מאוד. כל יום רק צרות וייסורים. אבל על ידי צדקה ואהבה ואחווה אחד לשני, בזה הגאולה תהיה קרובה.

סידור השולחן לבני ביתו

ועוד מביא הרב שיש לאדם עצם שנהנית מסעודה רביעית, גם המ"ב הביא זאת, וז"ל שם "ואמרו הקדמונים דאבר אחד יש באדם ונסכויו שמו וזה האבר נשאר קיים בקבר עד עת התחיה ואפילו אחר שנרקבו בו כל העצמות וזה האבר אינו נהנה משום אכילה כ"א מסעודת מלוה מלכה". ועוד מביא הבא"ח שאם לא יכול לאכול פת ומזונות, יסדר שולחן ויאכלו בני ביתו. ולפי הדברים האמורים, גם אם תחול סעודה זו כמו השנה בליל י"ז בתמוז, יכול לאכול כדרכו כל מה שהיה רגיל לאכול כל מוצאי שבת, מפני שלא דוחה את חשיבותה ומעלתה של סעודה זו. ולא רק זה, אלא שיש אנשים שהיו רגילים לצום 'שבוע' ממוצאי שבת ועם ליל שבת הבא, ואמר על זה הרב שיתחילו את הצום רק אחרי הסעודה של מוצאי שבת, ואכילה בסעודה זו נחשבת כמו צום בא"ח שם וכה"ח ס"ק ט"ו. ברכת 'שהחיינו' לנוהגים מ"י בתמוז, זה מתחיל ממוצאי שבת עיין ליחיים שאל' המובא בכה"ח סי' תקנ"א ס"ק ר"ז.

חמשה דברים שארעו ב"י בתמוז וביאורים

הגמ' בתענית אומרת תענית כו ע"א "חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, וחמשה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל". יש הגורסים והעמיד צלם, ויש גורסים והועמד צלם. ורש"י כותב שם ד"ה נשתברו הלוחות נשתברו הלוחות - בגמרא מפרש. ובטל התמיד - לפי שגזירה המלכות גזרה מלהקריב עוד. ורמב"ם בהלכות תענית פ"ה הלכה ב' הוסיף "כבוטל משה מבית ראשון". והעומד צלם בהיכל - שהעמידו מנשה, כדמפורש בתרגום ירושלמי בפרשת השמים כסאי וגו' ישעיהו סו והגמ' אומרת שם כ"ח ע"ב "נשתברו הלוחות מלך? דתניא, בששה לחדש ניתנו עשרת הדברות לישראל, רבי יוסי אומר בשבעה בו. מאן דאמר בששה ניתנו - בששה ניתנו, ובשבעה עלה משה. מאן דאמר בשבעה - בשבעה ניתנו, ובשבעה עלה משה. דכתיב שמות כ"ד ויקרא אל משה ביום השביעי, וכתיב שם ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר והיה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. עשרים וארבעה דסיון, ושיתסר דתמוז, מלו להו ארבעין בשיבסר בתמוז. נחית אתא ותברניהו ללוחות, וכתיב שמות ל"ב והי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל וישלך מידיו את הלחות וישבר אתם תחת ההר". ועל מה שבוטל התמיד הגמ' אומרת "בטל התמיד - גמרא. הובקעה העיר בשבעה עשר הוה? והכתיב ירמיהו נ"ב בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר, וכתיב בתריה ירמיהו נ"ב ותבקע העיר וגו' - אמר רבא לא קשיא - כאן בראשונה, כאן בשנייה. דתניא, בראשונה הובקעה העיר בתשעה בתמוז, בשנייה בשבעה עשר בו".

וכתב המחבר ש"ק א' : שלכתחילה יאכל פת, ואם קשה לו יאכל פת הבאה בכיסנין, היינו מזונות, ואם לא יכול יקיימנה בפירות. והוסיף הבא"ח: ואם אדם לא מרגיש טוב או מכל סיבה אחרת אינו יכול לקיים סעודה רביעית "עכ"ז? יסדר שולחן במזונות ופירות ויאכלו בני ביתו, והוא גם כן יטעם עמהן מן השולחן כפי יכולתו".

אבל יש מהאחרונים שחולקים עליו ואומרים שצריך לאכול במוצאי שבת בסעודת מלוה מלכא בשר דוקא, וכמו שמצאנו שרבי אבהו אכל כליה שהיא בשר. ואומר ה'גאון מוילנא' חידוש בענין זה כדלהלן, ולמעשה הדברים שאומר כתובים ברמב"ם הלכות שבת פ"ל הלכה ה' "מסדר אדם שולחן בערב שבת ואף על פי שאינו צריך אלא לכזית, וכן מסדר שולחן במוצאי שבת ואף על פי שאינו צריך אלא לכזית, כדי לכבדו בכניסתו וביציאתו". הרי שהרמב"ם משווה סעודת ליל שבת למוצאי שבת. רש"י כאמור אומר שיש בסעודה של מוצאי שבת דרך כבוד כמלוה את המלך. גם מרן בשולחן ערוך כותב סימן ש' "לעולם יסדר אדם שולחן במו"ש כדי ללוות את השבת, אפילו אינו צריך אלא לכזית". אם כן משום הראשונים את מוצאי שבת לליל שבת, וחייב לאכול פת. וה'גאון מוילנא' אומר שם ס"ק ב' וז"ל: "לכזית כלשון הגמרא, ובפת דוקא כמו בע"ש דמימרא דר' אליעזר ור' חנינא כהדדי איתמר שם, קיי"ט ע"ב עיין שם". ולפלא שלא הביא אסמכתא לזה מהרמב"ם שהבאנו לעיל.

ומוסיף המש"ב שם ס"ק ב' בסופו "ודע דמ"מ סעודה זו אינה חובה עליו כמו ג' סעודות של שבת דשם אסמכתו אקרא, וזהו סעודה רביעית רק למצווה בעלמא".

ודעתו של כה"ח שם ס"ק י"א משם האר"י אינה כדעת המש"ב. וכבר כתב הבא"ח שם אות כ"ז משם זוה"ק "כל מי שאינו מקיים סעודה רביעית נחשב לו כאילו לא קיים סעודה שלישית לכבוד שבת, דאז נחשב לו שאכלה לסעודה ג' לכבוד הלילה, דכל אדם דרכו כל לילה לאכול ואין זה כבוד שבת". וכה"ח שם ס"ק ט"ו מביא את הזוה"ק הנ"ל.

וצריכים לשם לב לכך שאכילת פת במוצאי שבת היא למי שיכול לאכול פת, אבל מי שקשה לו בפרט בימות הקיץ שסעודה שלישית מתאחרת מאוד והוא שבע במוצאי שבת יכול לאכול מזונות. ואם גם זה קשה לו, אפשר לאכול רק פירות, ובלבד שיהיה על שולחן מסודר כמו בשבת ממש, עם כיסוי לשולחן, ויאכל דרך כבוד, ועיין לעיל הצעת בעל הבא"ח.

מעלתה וסגולותיה וזמנה של סעודת מלוה מלכא

ביכף החיים שם ס"ק י"ב מביא כמה וכמה סגולות נפלאות למי שמקיים מצוה זו בהידור, ואומר שרמוזה סגולה של סעודה רביעית בפסוק תהלים פרק קמ"ג "הרפא לשבורי לב ומחבש לעצבותם", שהראשי תבות של המלה מחב"ש הם ח'מין ב'מוצאי שבת מ'לוגמא. מכאן שאדם שהוא כעסן ועצבני יאכל סעודה רביעית וירפא מעצביו, וזהו מחבש למי ש'עצבות' כלומר למי שהוא עצבני. ויש מי שאומר שהזהיר בסעודה רביעית, המזיקים מתרחקים ממנו. ויש מי שעוד רוצים לומר שיש בסעודה זו סגולה לאשה הרה שתהיה לה לידה קלה כה"ח שם ס"ק ד', וגם ניצל שלא יצטרך לרפואות מרים, ע"ש.

יש מי שאומר שמיד אחרי ערבית יעשה בביתו הבדלה ויסב לאכול סעודת מלוה מלכא, ולא יעשה שום מלאכות בביתו עד שיאכל, שהמלך לא יחכה עד שיגמור מלאכתו. ויש מי שאומר שמותר לעשותה עד ארבע שעות אחרי צאת השבת, שכן ההארה של השבת נמשכת ארבע שעות אחר צאת השבת, ועד אז יכול לעשותה. ויש מי שאומר שמותר עד חצות הלילה. ויש מי שאומר שיכול לעשותה עד אור הבוקר. היוצא משיטות אלה, שלכתחילה יעשה את הסעודה מיד אחרי ערבית, ובלחם דוקא. ואם לא יכול לעשות כן, יכול לעשות גם יותר מאוחר ובמזונות, ובלבד שיהיה על שולחן מסודר. וצריך להזכיר ביושבו בסעודה, "דא היא סעודתא דדוד מלכא משיחא", ויש בזה סימן טוב להזכיר את שמו של דוד המלך עליו השלום.

לחם משנה ומאכל מיוחד

אומר האר"י הקדוש שבמוצאי שבת יניח על השולחן שני לחמים, אבל לא יעשה מהם לחם משנה שמחבר אחד עם השני אלא מניח על השולחן את

קול צופיך

מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

בלק - תשס"א - מאת מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

"אשר" שצריך שהש"צ יכריז להודיע לקהל באיזה יום יחול הצום, ואומר
אחינו כל בית ישראל שמעו צום פלוני יחול ביום פלוני, יהפוך אותו הקב"ה
לששון ולשמחה כמו שהבטחנו בנחמות ונאמר אמן כיום יש נוסח יותר
ארוך ככתוב בסידורים.

וכתב הרמ"א שם בדרכי משה: "ואין המנהג להכריז שום אחד מהם".
סתם ולא פירש מה הטעם. אולם הובא בכ"ח שם ס"ק כ"ח מאחר והם
כתובים בפסוק אין צורך להכריז. ונראה שהכוונה, אם נאמר הטעם משום
הכרזה, הואיל והם כתובים עיין בס"י תקס"ב סעי' י"ב ולחוננים עליו. כל
אחד ואחד קבלו, ואין צורך להכריז בשבת ולא לקבלו לפני מנחה ביום
שלפניו. ולכן כתב רמ"א שלא נהגו.

אבל טעמו של הרד"א המובא בב"י, אינו משום הכרזה אלא כלשונו להודיע
היינו להזכיר לציבור מתי חל יום התענית.

למעשה, גם כיום ממשיכים הספרדים להכריז, ורק בשתי שבתות לפני י"ז
בתמוז ולפני י" בטבת, ויש מקומות שנוהגים כדעת רמ"א ולא מכריזים.
ומומלץ לכל הגבאים, גם אם לא אומרים את הנוסח הידוע והמקובל
'אחינו' וכו', יכריזו הגבאי 'צום פלוני ביום פלוני', ויוסיף עמוד השחר בשעה
פלונית וסיום התענית בשעה פלונית. כי כח של יצה"ר הוא להטעות את
הציבור ולהביא להם שחכה, וע"כ טוב שיזכירו להם.

הטעם מהאוכל לא צריך לברך

הגמרא אומרת במסכת ברכות דף י"ד ע"א, ועיין תוס' שם ד"ה טועם משם
ר"ח: "מטעמת אינה צריכה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום".
כלומר, אשה שרוצה ביום שישי לטעום את האוכל שהכינה לא צריכה
לברך, אם הכוונה לטעום בלבד. וי"א: אפי' אם בולעת לא צריכה לברך כי
כוונת מעשיה מראה שהיא רוצה רק לטעום, ונפסקה הלכה סב"ל עי"ש
לשו"ע סי' ר"י סעי' ב' ולחוננים עליו. ולמעשה כדי לצאת מכל הספקות או
שתטעם ותפלוט ולא תברך, או שתטעם ותכוון להנות מזה ותברך. וגם אלו
הנוהגים "טועמיה חיים זכו" ילכו בדרך זו. כלומר שיטעמו אם האוכל טוב
או לא וגם יתכוונו ליהנות ממנו ואז יכולים לברך. שאם לא כן אפילו טעם
ובלע, נכנס למחלוקת כי י"א שזה יותר חמור מטעימת אשה, כי היא
מתכוונת לשם בדיקה ולא לשם הנאה. ואילו הבעל לשם הנאה או לקיים
מצוות חכמים. עיין לכה"ח שם ס"ק כ"ג.

הדחת פיו ביום התענית

לענין תענית ציבור, אומר השו"ע בס"י תקס"ז: יש מי שאומר, שיכול
האדם לתענית לשטוף את פיו. ורמ"א שם מחלק בין תענית יחיד לתענית
ציבור. ובסעי' ג' כתב השו"ע "מי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית בתענית ציבור
לא כשר למעבד הכי". ואע"פ שרוצה אח"כ לפלוט. ועיין לכה"ח ס"ק י"ג
כיצד מסביר דברי השו"ע.

דעת משי"ב ס"ק י"א וכה"ח ס"ק י"ד: אם אדם קם בבוקר ביום התענית
ויש לו בפה ריח רע שאינו יכול לסבול, מותר לו לשטוף את פיו במים, אבל
שיהא פיו כלפי מטה שלא יכנס טיפת מים לגרונו. הא אם לא כן אדם לא
משפץ שיניו ולא פיו ביום תענית ציבור. ובתענית ט"ב ויוה"כ מחמירים
ט"פ.

רחיצה, תספורת ונעילת הסנדל

לדעת בא"ח דברים אות ה' ליל ויום י"ז בתמוז דינו כדן שבוע שחל בו
תשעה באב, לא שומעים שירה, נגינה, לא מסיידים, מעיקר הדין אומר
הרמב"ן מובא בב"י: היו צריכים חכמים לגזור בכל ארבעת הצומות לצום
לילה ויום וכן לאסור נעילת הסנדל ותשמיש המיטה וכו', כמו בט' באב.
אבל מכיון שאין הציבור יכול לעמוד בזה, אמרו חכמים שישארו רק ט'
באב ויום הכיפורים.

אומר הב"ח: אע"פ שמותר להתרחץ ב"ז בתמוז אבל לא נהגו להתרחץ
ב"ז בתמוז. מה הכוונה "לא נהגו"? במים חמים או קרים? יש מי שאומר:
הכוונה היא, שבמים חמים לא נהגו להתרחץ, אבל במים קרים מותר.
השלי"ה הקדוש אומר: בין חמים ובין קרים לא נהגו להתרחץ, ורק אם יחול
עשרה בטבת ביום שישי מותר להתרחץ לכבוד שבת עיין למשי"ב ס"ק ו'
לכה"ח ס"ק י"ב, י"ג. האחרונים אומרים: אם י"ז בתמוז חל ביום שחם

וצריך להבין מדוע אומרת הגמרא נשתברו הלוחות ולא אמרה שבר משה
את הלוחות. אלא שהלוחות היו עשויים מסנפיריון שאפילו עם פטיש וסדן
לא היו נשברות. ואיך משה שברן, אלא שנשתברו מאליהן. וגם שהועמד
צלם בהיכל, כותב על כך רש"י שני פירושים, או שאפוסטמוס העמיד צלם
בהיכל, או שמלך יהודה העמיד, והיה קשה מאוד כיון שעל מנשה נאמר
שהרבה להרשיע. והעמיד הצלם לארבעה כיוונים כך שמכל רוח שתבוא
השכינה תראה את הפסל שהעמיד.

חורבן בית שני חמיר ט"פ. התוס' אומרים במסכת ר"ה י"ח ע"ב ד"ה זה
בשם הירושלמי שגם בבית ראשון הובקעה העיר ב"ז בתמוז, ורק קלקול
חשבונות היו שם מרוב צרות. ולכאורה נצום בתשעה ולמה ב"ז בו?
והסבירו מרן השו"ע והרמב"ם, מכיון שבית שני חמיר לן עושים אותו ב"ז,
כי על בית ראשון הקב"ה ניחם אותנו בבית שני, אבל אחרי חורבן בית שני,
בעוונות, טרם נושענו. ועל כך כתבו ה'לחם משנה וה'כסף משנה' שהתקבל
דבר זה כעין דין. כתוב צום הרביעי, ולא כתוב נביא איזה יום, לומר לך
שאנשי כנה"ג נתנו רשות לחכמים לקבוע איזה יום שירצו. והחליטו לקבוע
את י"ז בתמוז שהוא חמיר ט"פ ממני שעד היום לא נבנה לנו בית המקדש,
מה שאין כן בית ראשון שאמנם חרב אבל נבנה מחדש. וכל זה לפי הבבלי,
אבל לפי הירושלמי אחרת כנ"ל. ואע"פ כן כתב הרמב"ן המובא בב"י לא
החמירו לצום יומיים על חורבן בית ראשון בתשעה בו, ועל חורבן בית שני
ב"ז בו.

אכל בטעות בתענית יחיד ובתענית ציבור

כתוב בשולחן ערוך סימן תק"ן סעי' א' "הכל חייבים להתענות ארבע
צומות הללו ואסור לפרוץ גדר". ולא אמר רצו מתענים רצו לא מתענים,
לפיכך אומר הרמב"ם שכבר קבלו עליהם ואסור לפרוץ גדר. ועל כך כתב
הרמ"א: "הגה – מיהו, עוברות ומיניקות שמצטערות הרבה, אין להתענות.
ואפילו אינן מצטערות, אינן מחוייבות להתענות, אלא שנהגו להחמיר".
כלומר, שאשה בהריון או מניקה או זקן או חלש לא יצומו. ואני מדגיש
זאת משום שאדם חולה או חלש שאינם יכולים לצום, אין אומרים להם
להשלים ביום אחר כנגדו. ואומר המהרי"ל שאם שכח ואכל ב"ז בתמוז
צריך להשלים כנגדו שלושה ימים לכפרה. אבל בשולחן ערוך יש שני דינים
בענין זה. כגון אדם שרוצה לצום תענית יחיד, ורוצה לצום מהבוקר, לא
נחשב לו לתענית. אם לא קיבל את התענית לפני מנחה. ואם אמר שיצום
יום אחד - לדוגמה מחר, ואכל. אז תלוי איך אמר בקבלת תעניתו: אם אמר
והדגיש הריני בצום מחר ביום שלישי י"ב תמוז, אם שכח ואכל ימשיך
לצום וישלים עוד יום אחר כך כנגדו. ואם אמר יום שלישי סתם או שאמר
יום אחד ותו לא, אם אכל לא ימשיך לצום אלא ישלים ליום אחר. כל זה
בתענית יחיד. אבל בתענית ציבור כגון שבי"ז בתמוז שכח ואכל או שתה
חלב אחרי ע"ה, ונזכר, אומרים לו להמשיך לצום, לפי שאדם שאכל שום
ויש לו ריח לא נעים, וכי משום כך אומרים לו שאם אכל שום ימשיך ויאכל
עוד שום? גם המ"ב ויכ"ח החיים אומרים שאם אכל ארוחת בוקר וארוחת
צהריים, אומרים לו לצום. השאלה היא האם ישלם במנחה יעננו? שהרי
אכל. הדין הרינו שאומרים לו לומר יעננו ולהשלים את היום בצום,
ולחומרא יצום עוד יום. כי בתענית יחיד יש הבדל אם קבע יום מיוחד לצום
או קיבל עליו יום אחד לצום ולדעת רמ"א שם אין הבדל בין שתי
הנוסחאות לעולם מחמירים. אבל בתענית ציבור הרי זה קבוע ועומד ליום
מיוחד, וע"כ אפי' שכח ואכל בו אסור לו להמשיך ולאכול ע"ד שיצום יום
אחר, אלא חייב להשלים עם הציבור. ולענין תשלומים, י"א: יצום שלושה
ימים. וי"א: יצום יום אחד. וי"א: שאם לא יכול לצום יפדה את התענית
בממון, היינו שיתן לעניים סכום מה ששוה האוכל שאכל עיין למשי"ב ס'
תקס"ח ס"ק ח', ולכה"ח ס"י תקס"ח ס"ק ז' וס"י תקמ"ט ס"ק ז'.

הכרזת הצום בשבת לפני התענית

כתוב בשו"ע ס"י תק"ן סעי' ד': "בשבת קודם לצום מכריז הש"צ הצום,
חוץ מט' באב וצום כיפור וצום פורים. וסימנך אכף עליו פיהו".
והוסיף הרמ"א וכתב: "ומנהג האשכנזים שלא להכריז שום אחד מהם".
מקור המחלוקת היא, שהרד"א אומר אחרי קריאת ההפטרה קודם

קול צופיך

מנן הראשון לציון הרה"ג המקובל הא-לקי
הרב מרדכי אליהו זצוק"ל

בלק - תשס"א - מאת מנן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו זצוק"ל

וס"ק י"ח.

הרצאה לאכול לפני עמוד השחר יעשה תנאי

אומרת הגמרא תענית י"ב: אדם הלך לישון במוצאי שבת, ובבוקר של י"ז בתמוז רוצה לאכול ולשתות לפני עמוד השחר. אם לא חשב מערב הצום שיקום לאכול לפני עמוד השחר לא יכול לאכול, כי ברגע שישן קיבל על עצמו את הצום. אבל אם אמר בפיו או חשב שיקום לאכול ולשתות לפני עמוד השחר - מותר. לדעת השו"ע: גם באכילה וגם בשתייה צריך לעשות תנאי. הרמ"א אומר: אם רוצה לאכול - צריך לעשות תנאי, אבל אם רוצה רק לשתות - לא צריך תנאי. עיין שו"ע סי' תקס"ד כה"ח, בית חדש, ומש"ב חולקים עליו ואומרים: גם בשביל שתיה בלבד צריך לעשות תנאי. אומר המש"ב: הרגיל כל בוקר לקום לפני עמוד השחר ולשתות ואח"כ הולך להתפלל, אנהנו עדים שישן במוצאי שבת על דעת שיתעורר וישתה. אבל אם לעיתים שותה, ולעיתים לא, איננו יכולים לדעת מה כוונתו.

אומר הזוהר הקדוש עיין כה"ח שם ס"ק ז': אסור לאדם לאחר שישן שינת קבע, לאכול אף אם עשה תנאי. והוא מחמיר מאד בדבר הזה. אבל בליל שבועות והושענא רבה שאדם לא ישן שנת קבע אלא רק התנמנם - יכול לאכול עד עמוד השחר. אבל אם ישן שנת קבע - לא יכול לאכול. אומר הבא"ח: מה שאמר הזוהר הקדוש שאסור לאכול זה לענין אכילה, אבל לענין שתיה אם עשה תנאי כדעת מרן - מותר. אומרים האחרונים: אם קם לפני עמוד השחר יכול לקחת ביצה ולשלוק אותה רכה ולגמוע אותה וזה גם מותר לפי הזהר הקדוש. למעשה, אדם שקם מוקדם ביום הצום, ומרגיש שאם הוא לא יאכל הוא לא יצליח לצום - יאכל אפי' בלי תנאי ולא יפרוש מן הציבור.

קריאה בתורה

ביום תענית י"ז בתמוז ובכל שאר ימי ארבע תעניות, יש מעלה מיוחדת. כי בצום בה"ב עשרה אנשים שצמים צריכים עשרה לכל דבר, לאמירת ענו, ולקריאה בתורה. ויש מי שאומר: שה"ה בתענית ציבור שאם אין עשרה לא אומרים ענו ולא קוראים בתורה. ויש מי שאומר: מכיון שזה תענית ציבור אף שיש ששה צמים וכ"ש שבעה צמים יכולים לומר ענו ולהוציא ס"ת ובלבד שהחזן והעולה לתורה יהיו מבין הצמים, וכן נוהגים.

אם הגבאי העלה לתורה אדם שלא צם

יש מי שאומר: שהעולה יאמר שאינו צם ולא יעלה, ומוטב שיתבייש בעולם הזה ולא בעולם הבא. ה"ט"ז אומר: אדם שעולה ולא צם - ברכתו לבטלה. יש מי שאומר: מכיון שהחזן קורא בתורה ולא העולה ויש בושה אם לא יעלה מותר לו לעלות. ולכן אדם שידוע בעצמו שהגבאי יכול לקרא לו, מראש יאמר לגבאי שאינו צם או שימצא תירוצים שלא יעלה. הרשעים תמיד רוצים להזיק לעם ישראל ולהפך את האמת, אבל סופו של בלעם ובלק ידוע וישראל עושה חיל'. אומר אור החיים הקדוש, "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב", אין לנו זמן לחכות שהגאולה תהיה בעתה, ולאחישה אנחנו לא ראויים, ואנו רוצים שהקב"ה יחיש את הבעיה וידוע שאור החיים אומר בהקדמתו שאינו מסכים שיחלקו עליו. והוא אומר, אר"י אשר נתת לאברהם, וביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק, ורק ליעקב ואין לישמעאל ולא לעשיו כל חלק וזכות בארץ, וזהו הפסק ואין חולק. ויה"ר שה' ישמור צאתם ובואם של כל עם ישראל מעתה ועד עולם, ובפרט החיילים והמתירשים, ונזכה לגאולה שלמה השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן.

*רוצים לקבל קול צופיך באמייל כל שבוע !!

שלחו לנו בבקשה באמייל ל- webmaster@harav.org

מאד, ורוצה להתרחץ על מנת להוריד את הזיעה מעליו, או את הלכלוך, מותר לו גם במים חמים. תספורת אסורה ביום י"ז בתמוז כי יש לו הנאה מזה, אלא אם כן ישנו הכרח כגון שנוסע למקום אחר. נעילת הסנדל כתוב שאדם לא צריך להחמיר בזה, כי זה נראה כחוכא וטלולא עיין מש"ב שם ס"ק ו'.

מעבורות ומניקות וילדים

ישנו הבדל במעבורות ומניקות אם מצטערות או לא. אם מצטערות פטורות מלהתענות. וי"א: שאסור להן לצום כי לכתחילה אנשי כנה"ג פטרו אותן מלצום ואפי' אם לא מצטערות הן פטורות, אלא שנהגו לצום עיין שו"ע סי' תק"ן סעי' א' אבל מכל מקום יאכלו רק דברים לצורך בריאות הגוף, לקיים את העובר, אבל לא יענו את עצמם בשאר דברים. ועי"כ הן צריכות להכין לעצמן מראש אוכל לקיום הנפש ולא בשר ודגים עיין מש"ב ס"ק ה' וכה"ח ס"ק ז'. וכן לזקן חלש וחולה הדין כן.

ילד פחות מגיל 13 ונקבה פחות מגיל 12. יש מי שאומר: שיתענו תענית שעות. ויש מי שאומר: אין חיוב תענית שעות אלא רק בט' באב וביום כיפור. ויש מי שאומר: שיש לתת להם לחם צר ומים לחץ, כלומר שיאכלו בצמצום. ויש מי שאומר: שיש לתת להם לאכול כרגיל, ורק מאכלי תענוגים ימנעו מלתת להם, וכן נוהגים, וכן לא יצומו תענית שעות עיין ביאור להלכה סי' תק"ן וכה"ח שם ס"ק ט'.

מטרת הצום לפתוח דרכי התשובה

הגמרא אומרת ר"ה דף י"ח ע"ב: "אמר רבי שמעון חסידא: מאי דכתיב צום הרביעי, צום החמישי, צום השביעי וצום העשירי, יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה. קרי ליה צום, וקרי להו ששון ושמחה? הכינד? אלא בזמן שיש שלום - יהיו לרצון ולשמחה, אין שלום - צום". מה ההגדרה שאין שלום? האם הכוונה שאין ביהמ"ק קיים או שאין שלום בעולם או בתוך עם ישראל? עיין במ"מ על הרמב"ם תעניות פ"ה הלכה ה' שבזמן שיש שלום דהיינו לכשיבנה ביהמ"ק הן לששון ולשמחה וכו' ועכשיו נהגו הכל כמו שכתב רבינו והרי הן חובה על כל ישראל עד שיבנה ביהמ"ק. כותב הרמב"ם שם הלכה א': "יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות, לפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ולמעשי אבותינו שהם כמעשינו עתה, על שגרם להם ולנו אותנו הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר: 'והתודו את עוונם ואת עון אבותם'".

כלומר, כל מטרת הצום היא לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויאמר אבותינו טעמו ואינם ואנחנו עוונותיהם סבלנו, מפני שאנו ממשיכים בדרכי אבותינו. ועל כן, אדם ההולך לטייל ביום התענית זה לא 'צום אברהם' הלכוף כאגמון ראשו, אלא העיקר להרהר בתשובה ולקבל דרך ישרה ומידות טובות עיין כה"ח סי' תקמ"ט ס"ק ב', ולמש"ב ס"ק א'.

ואח"כ מוסיף הרמב"ם שם הלכה ד': "וארבעה ימי צומות האלו הרי הם מפורשים בקבלה. צום הרביעי - זה י"ז בתמוז שהוא בחודש רביעי, צום החמישי - ט' באב שהוא בחודש החמישי, צום השביעי - זה ג' בתשרי שהוא בחודש השביעי, צום העשירי - זה עשרה בטבת שהוא בחודש העשירי". מה כוונת הרמב"ם לומר בזה, שצומות אלו מדברי קבלה? רבים מבינים מדברי הרמב"ם שזה חיוב מדברי קבלה גם בזמן הזה. ויש מי שאומר: שזה חיוב מדברי סופרים, תקנת חכמים עיין ללחם משנה שם, ולמש"ב שם ס"ק א' ועיין לתשב"ץ ח"ב סי' רע"א אם כיום זה תיקון סופרים חכמים או מדברי קבלה, עיי"ש.

אמירת ענו

לדעת הרמב"ם, רש"י ושו"ע, וכן נהגו התימנים והג'רים, במוצאי שבת בערבית אומרים 'אתה חוננתנו' ובשמע קולנו אומרים 'ענו', למרות שאחר כך הולך לאכול סעודה רביעית עם בשר.

כיום נוהגים הספרדים לומר 'ענו' רק בבוקר, הן יחיד והן ש"צ, וכן במנחה.

ולנוהגים כדעת רמ"א בבוקר רק הש"צ אומר, ובמנחה הקהל וכן הש"צ עיין בשו"ע סי' תקס"ה סעי' ג', ומש"ב ס"ק ט', י', וכה"ח שם ס"ק טו"ב

